

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

Серія 11

**Соціальна робота. Соціальна
педагогіка**

Випуск 21

КИЇВ
Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова
2016

ФАХОВЕ ВИДАННЯ

затверджене Президією ВАК України 2015 р., бюлетень № 8 (педагогічні науки)
(Наказ Міністерства освіти і науки України від 07 жовтня 2015р. №1021)

Державний комітет телебачення і радіомовлення України
Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ № 16494-4966 ПР від 10.02.2010 р.

Схвалено рішенням Вченої ради НПУ імені М. П. Драгоманова
(протокол № 11 від 23 лютого 2016 р.)

Редакційна рада:

- Б. П. Андрущенко -- доктор філософських наук, професор, дійсний член НАПН України, член-кореспондент НАН України, ректор НПУ імені М. П. Драгоманова (голова Редакційної ради);
А. Т. Авдєєвський -- почесний доктор, професор, академік НАПН України;
В. П. Бех -- доктор філософських наук, професор;
В. І. Бондар -- доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України;
В. Б. Євтух -- доктор історичних наук, професор, академік НАПН України;
І. І. Дробот -- доктор історичних наук, професор;
М. І. Жалдак -- доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України;
Л. І. Мацько -- доктор філологічних наук, професор, академік НАПН України;
О. С. Падалка -- доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України;
В. М. Сипьов -- доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України;
М. І. Шут -- доктор фізико-математичних наук, професор, академік НАПН України

Редакційна колегія серії:

- А. Й. Капська--доктор педагогічних наук, професор (НПУ імені М.П. Драгоманова, Україна, відповідальний редактор);
Р.Х. Вайнола--доктор педагогічних наук, професор (НПУ імені М.П. Драгоманова, Україна);
А. І. Годлевська--кандидат педагогічних наук, доцент (НПУ імені М.П. Драгоманова, Україна, відповідальний секретар);
О.Г. Карпенко - доктор педагогічних наук, професор (НПУ імені М.П. Драгоманова, Україна);
Н.П. Волкова--доктор педагогічних наук, професор (Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, Україна);
П.М. Гусак--доктор педагогічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна);
Г. Й. Михайлишин--доктор філософських наук, доцент (ПНУ імені Василя Стефаника, Україна);
Ч. І. Нонсакне--професор (Дебреценський інститут імені Лелечі Ференца, Угорщина);
Н. С. Олексюк--доктор педагогічних наук, професор (Тернопільський національний педагогічний університет імені Василя Гнатюка, Україна);
О. Омельченко--доктор педагогічних наук, професор (Донбаський державний педагогічний університет, Україна);
Ж. В. Петрович--доктор педагогічних наук (Інститут проблем виховання НАПН України);
А. О. Рижанова--доктор педагогічних наук, професор (Харківська державна академія культури, Україна);
С.О. Ставицька--доктор психологічних наук, професор (НПУ імені М.П. Драгоманова, Україна);
С. Я. Харченко--доктор педагогічних наук, професор (ЛНУ імені Тараса Шевченка, Україна)

Н 34 Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія
II. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – Випуск 21: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені
М.П.Драгоманова, 2016. – 176 с.

УДК 0.51
ББК 95

У збірнику пропонуються результати досліджень і експериментальної роботи з питань соціалізації та соціального виховання особистості, які обумовлюють актуалізацію проблеми і допомагають її вирішувати на сучасному етапі розвитку суспільства.

© Автори статей, 2016
© Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2016
© Редакційна рада, 2016

УДК 37.013.42

Тимошенко Н. Є.

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглянуто професійне самовизначення як важливий компонент розвитку особистості та проаналізовано види самовизначення. Проаналізовано різні підходи вітчизняних та зарубіжних вчених щодо поняття «професійне самовизначення» та зазначено, що дане поняття розглядається з точки зору професійної спрямованості особистості, становлення професійної самосвідомості, професійного вибору і професійного розвитку особистості, усвідомленого позитивного ставлення особистості до сфери професійної діяльності, професійної спрямованості. Наголошено, що про професійне самовизначення можна вести мову тільки в тому випадку, якщо людина буде враховувати всі три фактори: свої професійні бажання, особистісні психофізіологічні можливості, потреби кадрового ринку праці того регіону, де він проживає. Визначено, що професійне самовизначення можна розглядати як складне структурне новоутворення взаємопов'язаних і поєднаних переконаннями морально-вольових якостей особистості, способів поведінки, знань про професії, практичні вміння і навички, сформовані у відповідності з вимогами суспільства й можливостями навчально-виховного процесу в школі.

Ключові слова: самовизначення, професійне самовизначення, професійний розвиток особистості, фактори професійного самовизначення.

Протягом останніх років в нашій державі відбуваються зміни в соціальній, економічній, культурній, освітній і політичній сферах, які зумовлюють необхідність удосконалення існуючих традиційних форм і методів підготовки молоді до самостійного і свідомого вибору майбутньої професії. Більшість молодих людей, обираючи майбутню спеціальність, орієнтуються на те, щоб професія була престижною та добре оплачуваною, і забувають про той факт, що громадське визнання професій з часом змінюється. Так само, як і змінюється попит на "престижні" спеціальності на ринку праці.

Проблему професійного самовизначення особистості розглядали як вітчизняні, так і зарубіжні науковці та дослідники.

Так, процес професійного самовизначення особистості представлений як оптимальна відповідність індивідуальних якостей особистості до однієї певної професії, де в основі лежить свідомий і раціональний пошук максимальної відповідності системі «людина-професія» (Ф. Парсон); з точки зору теорії рішень, як системи орієнтувань в різних професійних альтернативах та прийнятті рішення з проблеми вибору професії (Х. Томз, Г. Рис). Головним у професійному самовизначенні особистості науковці визначають розвиток Я-концепції як процес формування самосвідомості, саморозуміння,

самовідношення (Д. Тідельман, О. Хара).

У вітчизняній літературі проблема професійного самовизначення розглядається науковцями: у становленні та розширенні професійних намірів (С. Ігонікова, В. Лісовський); у професійній спрямованості особистості (М. Захаров, Н. Чистяков); у процесі становлення професійної самосвідомості (Є. Клімов); у професійному виборі і професійному розвитку особистості (Т. Власова, І. Сазонов); в особливостях саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації особистості в обраній професії (Н. Гейжан); як усвідомлене позитивне ставлення особистості до сфери професійної діяльності (І. Загорець).

Метою статті є розгляд проблеми професійного самовизначення особистості як важливого компонента розвитку особистості.

Як відомо, психологи виділяють кілька видів самовизначення: професійне, соціальне, індивідуальне, сімейне, життєве й ін. Ряд дослідників розглядають професійне самовизначення як важливий компонент розвитку всієї особистості.

З огляду на те, що головною метою профорієнтаційної роботи є самовизначення особистості саме в професійному плані, необхідно уточнити, що ж розуміють науковці під професійним самовизначенням. Так, М. Гінзбург наголошував на тому, що професійне самовизначення детермінується внутрішньою логікою психічного розвитку особистості і пов'язане з потребою у самореалізації, яка гостро виражена у юнацькому віці та входить до системи уявлень особистості щодо перспектив, пов'язаних з майбутньою професією і у юнацькому віці вперше усвідомлюється акт реалізації життєвого спрямування у майбутнє [2]. М. Пряхников вважав, що сутність професійного самовизначення полягає у самостійному і свідомому знаходженні сенсу виконуючої роботи і всієї життєдіяльності людини в конкретній соціальній ситуації [7]. Ми погоджуємось з думкою С. Фукуями, який наголошував на потребі створення у школі відповідних інфраструктур, а саме: «розвинутої системи профорієнтаційної, у першу чергу – профконсультаційної роботи з учнями, матеріально-технічної бази» [6, с. 8]. Є. Клімова визначає професійне самовизначення як діяльність людини, що приймає той або інший зміст, тобто насамперед, образи бажаного майбутнього, особливості усвідомлення себе й свого місця в системі ділових міжособистісних стосунків [4].

Тож про вдаль професійне самовизначення можна вести мову тільки в тому випадку, якщо людина буде враховувати всі три фактори: свої професійні бажання (хочу), особистісні психофізіологічні можливості (можу), потреби кадрового ринку праці того регіону, де він проживає (треба) [1].

На основі аналізу наукових джерел ми можемо відзначати, що психологія розглядає професійне самовизначення принаймні з двох точок зору: 1) як найбільш важливий компонент професійного розвитку особистості; 2) як критерій одного з етапів тривалого і складного процесу професійного розвитку.

Отже, ми можемо констатувати, що, по-перше, професійне самовизначення не є пасивним психологічним процесом, а пов'язане з певною діяльністю людини; по-друге, для його реалізації у людини повинні бути сформовані образні бажання майбутнього, тобто особистість повинна

усвідомлювати своє «хочу»; по-третє, людина повинна усвідомлювати саму себе, свої особистісні можливості й обмеження, тобто зрозуміти власне «можу»; по-четверте, оскільки мова йде про пошук власного місця в системі міжособистісних відносин, виходячи людині необхідно зрозуміти, що у конкретному соціумі, у якому вона перебуває, необхідна тепер, тобто «треба».

Щодо педагогічного напрямку, то науковці професійне самовизначення розглядають як процес самопізнання та об'єктивної оцінки особистістю власних індивідуальних особливостей; зіставлення своїх професійно-важливих якостей і можливостей з вимогами, які необхідні для оволодіння конкретною професією; процес прийняття особистістю рішення щодо вибору майбутньої трудової діяльності (вибір професії, професійного навчального закладу, місця працевлаштування). Так, на думку дослідника Л. Йовайши, вибір майбутньої професії учнями, потрібно розглядати як процес їх активного професійного самовизначення і є необхідним складовим компонентом особистісного професійного самовизначення школярів [3]. Науковці вважають за потрібно розмежовувати поняття вибору старшокласниками майбутньої професії і професійне самовизначення старшокласників. Так, І. Дубровіна та В. Моляко вважають, що професійне самовизначення школярів це не тільки як вибір майбутньої професії, але і його реалізація [5]. Вони включають до складу професійного самовизначення окрім професійної підготовки, також і адаптацію людини на конкретному робочому місці. З точки зору Н. Побірченко – прийняття рішення в процесі вибору професії визначається як сукупність вольових дій, що мають певні етапи свого розвитку: спочатку учні вчаться формулювати проблему, що означає уміння сприймати, виділити, обґрунтувати проблему і визначити критерії успішного її розв'язання; далі школярі вчаться виробляти критерії успішного її розв'язання і вже потім вчаться організовувати виконання рішень, аналізувати, контролювати [23]. Ми погоджуємось з думкою М. Зубковою, що під професійним самовизначенням потрібно розглядати процес та результат формування ставлення особистості до себе як суб'єкта професійної діяльності. Вона виділяє також ряд показників, які розкривають сутність процесу професійного самовизначення. До них вони відносить: мотиви професійного вибору, професійно-ціннісні орієнтації, наявність індивідуального життєвого плану [12]. Ряд науковців розглядають самовизначення особистості як процес і результат свідомого вибору особистістю власної позиції, життєвих цілей, конкретної мети та засобів самоздійснення у конкретних життєвих обставинах; усвідомлення свого місця в природі і суспільстві, вибір певної позиції, виду діяльності і життєвого шляху; свідомий акт виявлення і утвердження власної позиції в проблемних ситуаціях; центральний механізм становлення особистісної і соціальної зрілості, вираженої в усвідомленні вибору людиною свого місця в системі різноманітних соціальних відносин [8].

На нашу думку, важливою передумовою успішного професійного самовизначення старшокласників є сформованість в особистості професійно-важливих якостей – окремих психічних, психологічних і фізичних властивостей, які відповідають вимогам певної професії і сприяють успішному

оволодінню нею. Ми впевнені в тому, що підготовка до свідомого вибору професії передбачає активне формування таких психологічних якостей як здібності, інтереси, ціннісні орієнтації, прагнення, професійні плани, ідеали, переконання.

На основі аналізу наукових джерел можна виокремити основні суперечності процесу професійного самовизначення: між соціальною орієнтацією молоді переважно на престижні професії та потребою держави у спеціалістах; між бажанням продовжувати освіту після закінчення школи та зниженням інтересу до навчання в більшій частині сучасної молоді; між професійними намірами та здібностями; між прагненням молоді до самостійності та відсутністю вміння обґрунтовано прийняти рішення щодо вибору професії; між сучасними вимогами до спеціаліста і діючими формами та методами професійної підготовки.

Отже, ми можемо розглядати професійне самовизначення як складне структурне новоутворення взаємопов'язаних і поєднаних переконаннями морально-вольових якостей особистості, способів поведінки, знань про професії, практичні вміння і навички, сформовані у відповідності з вимогами суспільства й можливостями навчально-виховного процесу в школі.

Використана література:

1. Баріхашвілі І. І. Психологічні основи профорієнтації та професійного самовизначення : навч. посіб. / Баріхашвілі І. І., Ворона М. П., Гриценко Г. В.; під заг. ред. І. М. Старікова. – К. : Видавничий дім «Професіонал», 2009. – 208 с.
2. Гинзбург М. Г. Жизненные планы как проявление личностного самоопределения старшеклассников / М. Г. Гинзбург // Психологические условия формирования социальной ответственности школьников. – М. : Изд-во АПН СССР, 1987. – С. 18–24.
3. Йовайшия Л.А. Проблемы профессиональной ориентации школьников: пер. с лит. – М.: Педагогика, 1983. – 128 с.
4. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения – М.: Академия, 2004. – 304 с.
5. Моляко В. А. Психологічна готовність до творчої праці – К.: Знання, 1989. – 256 с.
6. Піддячий М. І. Організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до професійного самовизначення у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / М. І. Піддячий. – К., 2002. – 19 с.
7. Пряхников М. С. Профессиональное и личное самоопределение М.-Воронеж: Изд-во ин-та практ. псих., 1996. – 256 с.
8. Соціальна педагогіка: словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. – Вінниця : Планер, 2009. – 542 с.

ТИМОШЕНКО НАТАЛЬЯ ЕВГЕНЬЕВНА, *Профессиональное самоопределение личности как психолого-педагогическая проблема.*

В статье рассмотрено профессиональное самоопределение как важный компонент развития личности и проанализированы виды самоопределения. Проанализированы различные подходы отечественных и зарубежных ученых относительно понятия «профессиональное самоопределение» и указано, что данное понятие рассматривается с точки зрения профессиональной направленности личности, становления профессионального самосознания, профессионального выбора и профессионального развития личности, осознанного позитивного отношения личности к сфере профессиональной деятельности, профессиональной направленности. Отмечено, что о профессиональном самоопределении можно вести речь только в том случае, если человек будет учитывать все три фактора: свои профессиональные желания, личностные психофизиологические возможности, потребности кадрового рынка труда того региона, где он проживает. Определено, что профессиональное самоопределение можно рассматривать как сложное структурное образование взаимосвязанных и объединенных убеждениями морально-волевых качеств личности, способно к введению, знаний о профессии, практические умения и навыки, которые сформированы в соответствии с требованиями общества и возможностями учебно-воспитательного процесса в школе.

Ключевые слова: самоопределение, профессиональное самоопределение, профессиональное развитие личности, факторы профессионального самоопределения.

TYMOSHENKO NATALIE, *Professional self-determination of the person as a psychological and pedagogical problem.*

The article deals with professional self-determination as an essential component of personal development and self-determination are analyzed species. We analyzed the different approaches of domestic and foreign scholars on the concept of "professional self-determination" and pointed out that this concept is considered in terms of professional orientation of the person, formation of professional consciousness, professional selection and professional development of the individual, conscious of the positive relation of the individual to the professional field, professional orientation. It is noted that a professional self-determination is possible to talk only if one takes into account three factors: the professional desire, personal psychophysiological opportunities staffing needs of the labor market of the region where he lives. It was determined that professional self-determination can be viewed as a complex structural formation zaimosvyazannyh and beliefs combined moral and volitional qualities of personality, behaviors, knowledge of the profession, practical skills, the formation of which, in accordance with the requirements of society and the possibilities of the educational process at school.

Keywords: self-determination, professional self-determination, the professional development of the individual factors of professional self-determination.